

Toni Cardonet: un esperit inquiet

per Antoni Tur Cardona

*Provem altra vegada,
provem d'aixecar el front,
tornem a veure el món
amb llum de matinada.*

Uc

Aquest petit recull de records i notícies ja fa molt de temps que rondava el meu cap. Em va sorgir la idea després d'escriure al meu sogre un petit discurs que vaig titular «De la Huerta a l'Horta», en què en un foli vaig reflectir tota la seua vida. I tan content en vaig quedar que em vaig decidir a escriure'n un del nostre major en Toni Cardonet, però no acabava de sortir. Enguany, quan preparava la Santantoniada, que puguem fer-la i disfrutar-ne per molts anys, vaig trobar que estaria bé dedicar-la-hi.

I dit i fet, totes les informacions que havia recollit en les meues investigacions en llibres i arxius o de forma oral de la meua mare, n'Antònia, de na Pepeta des Bosquet, del meu blonco Joan de can Iaiet, que al cel siga, de na Margalida de can Casetes i d'altres persones amb qui he parlat durant molt de temps, començaren a prendre forma. I un bon dia va sortir el primer esbós, que vaig enviar ràpidament a en Vicent des Guardabosc, i va tenir un ensurt de tantíssimes errades ortogràfiques que contenia. No li vaig dar ni una rellegida, i les paraules no acabaven de mostrar les idees, estava escrit amb el cor. En Vicent, amb la seua paciència, va anar corregint aquelles planes i jo en cada rellegida anava afinant els conceptes.

Han set unes setmanes de lectures compulsives, d'anades i vengudes de les biblioteques, per retrobar les dades que jo havia llegit fa molt de temps i que ara volia comprovar, de noves xerrades amb ma mare i na Pepeta des Bosquet. La meua excitació anava in crescendo i ja no dormia, ni de nit ni de dia, pensant en notícies i llibres.

Quan vaig contar a ma mare la intenció de dedicar la Santantoniada d'enguany a son pare, redactar un petit assaig sobre la seua vida i regalar-vos-el a tots, li va tornar a sortir la por, que l'ha perjudicat des que va néixer, i aparegueren els fantasmes que no ha pogut oblidar d'aquell temps tan dramàtic que va haver de passar. I va intentar desanimar-me i que no sortís aquest petit assaig perquè parla de coses de les quals durant molts anys no s'ha pogut parlar i de coses per les quals ella i sa mare patiren el que no està escrit.

Però ara que ja el teniu a les vostres mans, vull que el vegeu com una obra oberta a la qual puguem anar afegint noves investigacions o nous records. Que estigui oberta a correccions si trobau que he errat quant els fets o les dates. I que serveixi per ensenyar a les noves generacions de la família qui va ser en Toni Cardonet, un esperit inquiet.

Antoni Cardona
Riera,
Toni Cardonet
(Sant Jordi de ses Salines,
1895 – Palma,
1965).

Bon dia a tots. Vaig néixer allà per l'any 1895 a can Joaní (fotografia 1), a Sant Jordi de ses Salines, fill d'en Vicent Cardonet i de na Maria d'en Sord i germà de na Maria. Després vengueren en Xico, na Francisca, na Pepa, n'Antònia, na Margalida i en Vicent.

Visquérem a can Joaní fins que es meus pares acabaren sa casa de

can Cardonet, a on passàrem abans des naixement des meu germà petit, en Vicent, ja que sa meua mare sempre les tenia amb sa vesina per mor des seu mal caràcter i ses seues ovelles. Sa vesina tenia es costum d'amollar es bestiar quan ma mare havia agranat es pati i es bestiar ho tornava a embrutar tot. Sa casa de can Cardonet es va anar fent a poc

a poc, fent vendetes després de sopar, quant ja mos tenien a tots arreglats.

Can Cardonet és una casa de sa venda de l'Horta, des poble de Sant Jordi de ses Salines, banda baix de sa carretera de Sant Josep, amb entrada pes camí de can Burgos, amb porxet, pis, porxo, dos cases per jeure, una cuina, sa casa des forn,

sa casa de fora i sa casa per as carro i corrals per as porcs, ses ovelles, ses gallines i s'animal de preu. Té cisterna i aljub però es meu gendre el va reomplir quan es meu net, en Toni, va arreglar sa casa per casar-se.

De seguida me vaig posar a treballar de picapedrer i a ses nits anava a aprendre de lletra amb un mestre a Jesús. Es anys passaven i ses meues ganes de conèixer món em dugueren a embarcar, com molts altres eivissencs, en busca d'un futur més gran que es que me podia oferir s'illa d'Eivissa. Cap a Cuba. Allí vaig conèixer en Joan González Ripoll, de motiu Campos perquè son pare era gallec, i si jo a Eivissa i ell a Mallorca aprenguérem s'ofici de picapedrer, a Cuba aprenguérem es llenguatge arquitectònic fent cases per l'Havana quan es mestres autodidactes supplien es arquitectes (fotografia 2). Varen ser uns anys molt bons, molta força, molta feina i molts de sous.

A l'Havana, a més de fer-me mestre d'obres, vaig viure es canvis del món amb sa Revolució Russa i me donaren un profund sentit social de s'existència. Però sa malaltia me va fer tornar. Menjar tanta carn roja me va omplir d'àcid úric.

A can Cardonet mon pare tan-cava ses meues germanes dins es rebost (s'hi entrava per una porta de dins s'alcova a on ell dormia, en es pis) perquè no festejassin, però no li va servir de res. Fugiren i se casaren. Na Francisca, amb en Vicent de cas Sac; na Maria, amb en Xico de ca na Pelleva; n'Antònia, amb en Joan de can Manyà; na Pepa, amb en Toni de can Tonió; i na Margalida, amb en Toni de can Rei, que en envildar se'n va anar a treballar a Mallorca. Per altra banda, es meu germà en Xico es va casar amb na Maria de can Palau, i en Vicent amb na Pepa de can Roa.

Jo me vaig casar dos voltes, com es meu major en Xico de can Sord, que, com sabeu, quan en sa seua vellesa va voler arreglar ses herències amb sos seus set fills, com que aquestos no hi estigueren d'acord es va tornar a casar i en va tenir tres

Per ordre, de dalt a baix i d'esquerra a dreta, fotografies 1, 2 i 3.

més, i si no estaven d'acord amb ses partions per set, tengueren de partir per deu. Però aquest no era es meu cas.

Primer me vaig casar amb na Margalida de can Burgos, filla des mijoral, una al-lota que me va agradar molt i d'una casa tan vesina... Vaig comprar una moblada nova i mon pare mos va deixar es pis. Però sa sort va voler que en tres mesos fos morta. Això me va donar molt de mal temps i anava calmant es meu mal amb sa feina.

I va ser fent feina en es Cine Serra (fotografia 3), allà per l'any 1925 o 1926, quan treballant vérem passar per s'Alamera una al-lota molt vistosa i ho vaig comentar as meu peó, en Pep des Coll. Me va dir que si la volia conèixer ell m'hi podria concertar una cita ja que aquella fadrina era cunyada seua i

baixava a Vila per anar a cosir. I així ho férem, i es bo d'en Pep mos va concertar una cita a ca seua, Dalt Vila, i as sol post hi vaig anar i me vaig trobar na Margalida de ses Casetes de Sant Rafel llegint es diari, fet que me va agradar. Vaig demanar-li per ses noves que portava es diari i me va dir que el llegís jo, que en devia sebre més de lletra. Després vaig sebre que na Margalida no sabia llegir ni escriure.

Prompte vaig anar a ca seua, a ses Casetes de Sant Rafel, acompanyat des meu blanco en Bartomeu des Marge, per demanar permís a son pare per casar-me amb na Margalida, i no me'l va donar. Ell ja s'havia fet a sa idea que na Margalida es cuidaria d'ell, ja que quedaria fadrina, per haver set rebutjada pes jóvens de Sant Rafel. Li feren fins i tot cançons de befa i no

Fotografia 4. Arxiu familiar.

deixaven que cap jove hi anàs a festejar, per haver despreciat en Bonet, es seu jove, quan aquest va tornar malalt de sa guerra d'Àfrica.

Així que no mos va quedar més remei que fer-la fugir, aprofitant es viatges que feia a Vila (fotografia 4). Es va emportar d'amagat sa roba per casar-se i va quedar a casa d'en Pep des Coll i de sa seua germana. I mos casàrem un divendres a les vuit de la nit a Sant Elm, a Vila. Sols hi érem naltros i es testimonis.

Es meu sogre ja va acceptar es nostro casament i na Margalida va arribar a can Cardonet amb set mudades trencades. Vengueren uns anys molt bons i ella m'acompanyava a tots es sopars i actes polítics que se feien llavò. Una vegada na Margalida me va demanar com tenia de parlar i tractar es altres hòmens de ses reunions a on anàvem. Li vaig dir que amb educació i tractant a tots de vós.

El 1934, un 4 de novembre, va néixer sa meua filla, n'Antònia, i va ser un fet de gran alegria. Contràrem criada i mainadera per a sa nena.

Aquell any es parlava de crear sa nova Escola d'Arts i Oficis, cosa que va concedir es govern de sa República l'any 1935. Jo hi vaig treballar i el 1936 ja estava llesta, però es colp d'estat des 18 de juliol va impossibilitar-ne sa inauguració i s'edifici va passar a dependre de s'Exèrcit nacional. Hi crearen un

jutjat militar, una presó i un centre de detenció administrat per sa Falange, de tristíssim record perquè molts d'eivissencs, després de declarar, partiren a fer un passeig sense retorn. I no va ser fins al 1947 quan s'hi pogueren començar a fer classes. Hi va anar sa meua filla n'Antònia a estudiar «corte i confecció».

Jo seguia lligat a sa política des que vaig tornar de Cuba, afiliat i simpatizant de partits d'esquerra, amb sos quals férem una coalició el 1934, amb so nom de Partido de Izquierda Republicana i antecedent immediat des Frente Popular, coalició per sa qual mos presentàrem a ses eleccions, ja que per separat sempre perdíem pes caciquisme des senyors de Vila.

I va tornar a passar en ses eleccions de febrer del 1936. Tornàrem a perdre. Però amb sa pujada en es poder des Frente Popular arreu de l'Estat ses coses varen canviar, i gràcies a ses ordres de Madrid, que manaren derrocar es governs municipals que no fossin frontpopulistes, vaig entrar a formar part de sa Comissió Gestora de l'Ajuntament de Sant Josep de sa Talaia es 19 de maig de 1936, formada per cinc membres des meu partit, Izquierda Republicana, dos d'Unión Republicana, dos socialistes i dos comunistes. Es govern des poble va quedar de sa següent manera: en Vicent Marí Ribas, Xic (UR), presi-

dent; jo com a primer tinent d'alcalde; en Mariano Torres Colomar, Raspalls (PCE), segon tinent d'alcalde, tots tres votats per unanimitat de sa comissió. En Josep Ribas Ribas, *Estudiant*, síndic; i es vocals Francisco Costa Torres, *Xico Coves*, en Vicent Tur Cardona, *Campvell*, en Vicent Cardona Costa, *Puvil*, en Vicent Marí Ribas, *Calatarida*, en Josep Prats Tur, *Frare*, i n'Antoni Ribas Marí, *Torrer* (PSOE) (publicat en es *Diario de Ibiza* es dilluns 21 de maig del 1936). Aquest període va durar fins as 19 de juliol de 1936. Amb so colp d'estat des general Franco Eivissa va quedar en mans des militars colpistes.

En Goded, comandant militar de ses illes Balears, s'hi adherí. Es capità Rafael García Ledesma, màxima autoritat militar a Eivissa, també s'adherí as colp d'estat. Aquest va ser rellevat pes comandant Juli Mestre Martí, que estava estiuejant a Eivissa i va manar derrocar ses comissions gestores i empresonar-ne es representants. Jo me vaig amagar per salvar-me d'anar a sa presó.

Però amb so desembarcament as canal d'en Martí, a Sant Carles, de ses tropes des comandant Alberto Bayo Girout, provinents de Barcelona, i de ses tropes comandades per en Manuel Uribarry, provinents de València, es 8 d'agost de 1936, Eivissa va tornar a ser fidel a sa República i varen tornar a destituir es ajuntaments de dretes per dar pas as comitès antifeixistes.

Jo vaig ser es president de sa comissió antifeixista de Sant Josep i de Sant Jordi, càrrecs amb més anomenada que poder executiu, ja que aquest estava realment en mans de ses tropes d'ocupació. I me va dur molts de maldecaps tenir de bregar amb ses tropes, que no acabaven d'acatar es nostro comandament i tenien unes idees molt radicals. Sempre m'he penedit de no haver pogut lliurar es meu cunyat en Pep de ses Casetes, que, denunciat pes seu mijoral, va ser detengut i empresonat a sa presó de Vila i afusellat en intentar fugir quan se va manar es trasllat a sa presó des Castell de Vila des empresonats as

centres de detenció d'Eivissa. Aquesta informació la va rebre es meu net en Toni des seu blanco en Joan de can Iaiet i nebot meu. Aconsegüirem passar es mal temps sense que perillàs ningú de Sant Josep durant es meu mandat.

Durant aquesta temporada va ser quan, per ordre de ses tropes d'ocupació, vàrem ocupar s'església de Sant Josep per convertir-la en un centre de detenció de totes ses persones que havien mostrat una postura en contra des govern de sa República o un sosteniment a ses tropes des general Franco.

També vaig baixar ses campanes de s'església, seguint ses ordres des govern de Madrid, per dur-les a fondre per fer armes per lluitar contra es revoltats. Però no s'arribaren a dur a fondre i després es pogueren tornar as seu lloc original. Aquest fet va ajudar sa meua condemna en es consell de guerra que me feren a Mallorca per haver set lleial as govern legítim de sa República.

Es dia que rebérem s'ordre des cap des Comitè Antifeixista de traslladar es detenguts as Castell de Vila, sa dona des xofer des camió que els tenia de dur a Vila va llevar sa bugia as camió i aquest no va poder partir. I després d'intentar arrancar-lo espitjant i arriant-lo barda avall sense cap èxit decidírem amollar-los (això ho recullen ses memòries des vell de can Botja, que després seria s'alcalde, i sa Conselleria de Presidència del Govern Balear va tenir a bé subvencionar-ne sa publicació. Recordau que en Joan Marí Tur, *Botja*, era conseller de Cultura per aquell temps).

Fracassada s'expedició d'en Bayo a Mallorca, ses illes d'Eivissa i Formentera es trobaven sense cap tipus de poder institucional. Es govern republicà decidí abandonar s'illa, i per això es membres des comitès de milícies antifeixistes i es principals dirigents de s'esquerra pitiüsa començàrem a preparar d'una manera accelerada sa fugida cap a València, cremant llibres i registres que mos poguessin inculpar. Es 9 o 10 de setembre, sa columna anarquista barcelonina Cultura i Acció, dirigida per Juan

Yagüe i integrada per uns quants centenars de milicians, va arribar a Eivissa per cobrir es buit que havien deixat ses tropes des comandant Bayo, que havien partit cap a Mallorca per conquerir-la.

Es 12 de setembre Vila va sofrir un bombardeig de s'aviació nacional, sense causar morts, però el sendemà as migdia tres avions italians bombardejaren sa ciutat i provocaren un gran nombre de morts. I en una reunió a la tarda a l'Ajuntament de Vila, amb una fortíssima oposició des polítics eivissencs, ses tropes anarquistes, vengudes de Barcelona, decidiren abandonar s'illa, no abans de matar tots es presos des Castell, en venjança, presos que en principi esperaven ser jutjats, i alguns eren allí per protegir-los de malifetes que els poguessin fer gent exaltada.

Quan mos assabentàrem des terrible fet, mos reunírem a can Petit, a sa carretera de Sant Josep, per analitzar sa situació, i prenguérem sa decisió de partir cap a s'exili aquella mateixa nit.

Es Comitè Antifeixista de Vila va confiscar l'*Antonio Matutes* i el *Cala Marsal*, juntament amb altres vaixells, per poder evacuar ses tropes i ses persones que decidiren partir a s'exili per seguir lluitant per sa República i poder tornar quan passàs es mal temps i es derrocassin es revoltats contra es govern de sa República.

Jo vaig anar a casa per agafar es duros que teníem i fer una carta d'acomiadament i manar a na Margalida que anàs a s'Hort, una casa de Sant Rafel, més amunt d'allà on avui hi ha s'hipòdrom. Me devien alguns sous i sabia que me guardarien sa dona i sa filla de cap mal (s'Hort està situat prop de can Forca, a Sant Rafel). Na Margalida va ajudar a ses feines de sa casa, però després vaig sebre que havia passat molta de por i una forta desesperació i que va ser blanc de sa cruenta repressió que llançaren ses tropes nacionals, per ser sa meua dona i pes fet de sa meua deserció tan sobtada.

A s'Hort hi estigueren fins que ses coses s'anaren tranquil·litant

Fotografies 5 i 6. Na Margalida i n'Antònia.
Arxiu familiar.

una mica, però aquesta tranquil·litat era rompuda contínuament pes grups de sa Falange d'Eivissa i es Dragones de la Muerte (tropes que vengueren de Mallorca) sota es comandament del Conde Rossi i protegits pes cap de s'Exèrcit, n'Antonio Montis Castelló, que anaven pes camp a fer ràtzies. Quan sa meua dona, na Margalida, s'enterava de sa seua presència per sa carretera de Sant Josep, pigava a fugir amb sa nena i s'amagaven dins es sembrat, o dins una olivera que en deien es refugi.

Aquestes ràtzies minoraren amb s'arribada a Eivissa des comandant Joan Coll Fuster, que va prohibir ses «sacas» i accions punitives de sa Falange i altres grups d'incontrolats (informació rebuda de na Margalida de can Casetes de Sant Mateu quan contava com se va entregar es seu espòs, en Pep de can Casetes, fuit as cap Mosson de sa cala d'Albarca des de febrer de 1937).

Així com vaig arribar a València em vaig posar a disposició de ses forces d'esquerres d'allà i vaig treballar de picapedrer per poder-me guanyar sa vida. Mai vaig escriure a sa meua família per no posar-los en perill, i perquè es tallaren ses comunicacions entre ses dos zones en conflicte, si bé jo tenia notícies seues, sense que ho sabessin elles, per coneguts de confiança. D'aquest fet me'n penedeix, perquè va causar molta de pena i disgust tant a sa meua dona com a n'Antonieta, ja que quan anaven a sa Creu Roja a buscar si hi havia carta les rebien de molt mala manera i els deien que per as rojos no n'hi havia, de cartes, i que tots es rojos devíem ser morts.

Fotografies 7 i 8,
fetes a diverses presons.
La de la dreta és a la
presó provincial de Palma,
el dia abans de l'afusellament
d'en Campos, en un dinar
de la Creu Roja.

Així com ses tropes nacionals anaven guanyant a sa República, gràcies a s'ajuda rebuda per ses potències de l'Eix i a sa manca de bon govern i de ses disputes partidistes des partits des Frente Popular, jo me n'anava cap a Barcelona, a on me vaig entregar, ja que donava per perduda aquella gran il·lusió de donar es poder as poble. Des d'aquell moment en què me vaig entregar, me traslladaren a Eivissa i me tancaren a sa presó de l'Ajuntament de Vila. Tenia sa meua cel·la en es claustre on ara es fan actes culturals. Vaig rebre sa visita de sa meua família (segons testimoni de n'Antònia).

En aquell temps, a sa meua dona li tragueren un quist a Palma i, com que n'Antònia no volia quedar a Eivissa, se la va emportar (fotografies 5 i 6).

D'Eivissa vaig passar a Formentera on, juntament amb altres presoners, construïrem ses precàries instal·lacions de sa Colònia Penitenciària, com anomenaren aquell maleït camp de concentració per on passaren prop d'un milenar de reclusos procedents de diferents llocs de ses illes Balears i de sa resta de l'Estat. Cinquanta-vuit d'ells –segons es Registre municipal– moriren a causa de ses dures condicions i sa deficient alimentació

que rebíem. A Formentera vaig rebre sa visita de na Margalida i de sa nena, n'Antònia, i me portaren unes poques provisions.

De Formentera me traslladaren a Palma per jutjar-me. Em jutjaren en consell de guerra sumaríssim es 5 de desembre del 1941 i me condemnaren a perpetuïtat per sa causa 216 bis/37 i a 30 anys i un dia de presó per sa 437/37, que vaig anar complint a sa presó provincial de Palma de Mallorca, a on vaig estar amb so meu amic en Campos fins que el varen afusellar (fotografia 7).

A ses presons anava rebaixant pena gràcies a sa bona conducta, a sa feina que feia quan podia, i resant. Sí, sí, ho heu llegit bé, resant (fotografia 8).

Es mesos anaven passant i es govern d'en Franco, quan ja no va poder sostenir més, per motius polítics i econòmics, s'enorme població reclusa, i per fer un acte d'aproximació a ses nacions aliades, va anar donant indults, primer as que tenien penes més petites, però això mos animava a pensar que sa nostra sort podria canviar.

Gràcies a sa revisió que va fer des meu cas es comandant don Ricardo Mulet, me varen revisar sa pena de presó i m'alliberaren l'any 1943, any que va succeir un fet que

va quedar gravat en es cap de sa meua filla. Ella ja tenia vuit anys, durant es quals sa pobra havia passat tot tipus de calamitats per ser filla meua, tant per part de sa meua família, que la rebutjaven per roja i que volien que se n'anàs amb sos seus parents de ses Casetes de Sant Rafel, com per s'escola, a on la menyspreaven per roja. Mon pare fins i tot un dia va sortir en defensa seua quan una neta de ca na Pella la va menysprear per roja quan ella volia agafar uns dolços que havien portat a mon pare.

Idò atracant-se es dia de celebrar sa primera comunió de n'Antonieta, quan li va demanar a sa mare per poder fer es convit i comprar ses coses per fer sa primera comunió, sa mare li va dir que elles no podien fer cap despesa i que ella faria sa comunió un altre dia tota sola, llevat que Déu volgués que tornàs son pare (fotografia 9). I dit i fet, com si fos una premonició, vaig sortir de sa presó i el 1944 vaig acompanyar sa meua filla a l'altar i amb so cap ben alt, no com molts des vesins de Sant Jordi, seguidors des govern imposat i que quedaren fent tertúlia en es porxo de s'església o fent copes en es bars des poble.

Es dia que vaig sortir de sa presó, es meu nebot, en Vicent Au-

Fotografia 9. Arxiu familiar.

barca, fill de sa meua cunyada na Catalina i fillol de na Margalida, i que després, en contra de sa meua opinió (per raons de consanguinitat), es convertiria en so meu gendre, va anar a can Cardonet per dir a na Margalida que jo havia sortit i que as sol post vendria a casa. Aquell sol post a can Cardonet va venir gent de tota condició i molts que abans havien menyspreat sa meua família vengueren a fer-me compliments. A na Margalida, davant aquest fet, li va entrar una nirviada i va tenir còlic i descomposició tota sa nit.

Durant es meu captiveri va faltar mon pare, en Vicent Cardonet. Havia fet hereves de sa finca, després de fer un fotimer de testaments, sa meua filla n'Antònia i ses meues nebodes na Pepeta i n'Antònia des Bosquet, filles d'en Xico, es meu germà. Aquest fet, segons pensa es meu net en Toni, degué ser per dos raons: primera, perquè ses des Bosquet eren òrfenes i perquè, si bé jo era viu, ells no ho sabien, i per tant sa meua filla també era com òrfena, i segona, perquè si hagués heretat jo l'Estat m'ho hauria pogut expropiar tot. Però això mai ho sabrem cert.

Després, per poder recuperar-me i estar més tranquil, me vaig traslladar a ca na Lluca, a Santa Gertrudis, a on vivia es meu cunyat en Toni, a qui vaig agrair molt s'esforç que va fer portant queviures amagats davall farcells de llenya a sa meua família, jugant-se sa vida. També vaig agrair a en Pere Bassetes, també cunyat meu, es fet que ajudàs na Margalida i sa meua filla en tan tristes situacions. No com un

Fotografia 12. Arxiu familiar.

Fotografies 10 i 11.
Arxiu familiar.

altre cunyat que després vaig sebre que havia acompanyat a gent de Falange per confiscar ses prenes a sa meua dona que tenia enterrades sota es llimoner des tancó. No he sabut mai si ho va fer per avarícia i poder cobrar sa comissió o si ho va fer per fer vora sa predisposició cap as nou règim i així allunyar futures repressions.

En aquell temps vaig ajudar a construir sa casa de fora de ca na Lluca, on ara na Lina cus. Després vaig anar a treballar per Sant Miquel, a ca na Marca. Tragüerem n'Antonieta de s'escola nacional, a on li feien sa vida impossible i era víctima des atacs furibunds de sa «mestra», i la ficàrem a ses monges, a on la tractaven més bé (fotografia 10).

El 1947 vaig treballar per as Coroner com a mestre en s'edificació des monument del Sagrat Cor (fotografia 11), que va manar construir el bisbe Antoni Cardona Riera, en Frit, per donar gràcies per haver-se salvat durant s'ocupació de ses tropes de sa República, quan es va

refugiar a can Joan des Molí, una casa pagesa que encara hi ha devora es monument. Per aquell temps sa meua filla, en contra de sa meua opinió, volia festejar amb so meu nebot en Vicent. Aquest se'n va anar a fer es servici i sa meua filla festejava amb altres jóvens de Sant Jordi. Quan això va arribar a oïdes d'en Vicent, va venir a Eivissa de permís i va baixar a Vila, a s'Alamera, va llevar des costat de sa meua filla es jove que l'acompanyava i va dir a n'Antònia que ella era d'ell i que no podia festejar amb ningú més.

Això va fer que un diumenge es jovent des poble fes a n'Antònia una empallada i una figuerada des de can Cardonet fins a Sant Jordi. Jo me'n vaig assabentar i quan se va despertar sa meua filla li vaig dir què passava i que ses empallades es fonyaven. Mos vestírem i anàrem a missa passant per dalt s'empallada (fotografia 12).

Es 25 de novembre de 1949 va néixer es meu fill, en Vicent, quan na Margalida tenia 45 anys, i n'An-

Fotografies 13 i 14.
La plaça d'Espanya de
Santa Eulària des Riu,
i can Patriciet, a Vila,
primera fàbrica de gel
que hi va haver
a la ciutat.
Arxiu
familiar.

tònia, sa meua filla, va ser sa padrina.

També vaig fer de mestre d'obres de sa millora de sa plaça d'Espanya, a Santa Eulària des Riu, i vaig construir, entre altres coses, sa font (fotografia 13), que avui dia ha set renovada; i després can Patriciet, sa primera fàbrica de gel a Vila, que estava situada davant des Consell actual, si bé ara té a dalt quatre pisos que no surten en sa foto (fotografia 14).

I també vaig treballar en es xalets de devora can Ventosa per a ses famílies riques de Vila per anar a estiuejar. Pensau que en aquell temps Vila acabava en es carrer d'Isidor Macabich. I me pareix que també vaig treballar en sa construcció de can Bellet, un edifici que férem més amunt de Can Ventosa.

També vaig ajudar en Vicent a construir i rehabilitar ses cases de sa Penya. En concret li vaig donar sa solució a s'escala des Retir, número 12, de difícil execució pes poc espai de què disposava, però l'hi vaig dissenyar i en Vicent va poder acabar ses cases (fotografia 15).

Quan vaig sortir de sa presó el 1943 no va ser franc i lliure, sinó que va ser en llibertat vigilada i tenia de presentar-me a sa policia cada poc temps. Em daren un des primers carnets d'identitat per identificar es espanyols i començaren pes que estaven tancats o en llibertat vigilada, com jo. L'any

1948 varen sobreseure es meu cas. Però s'estiu del 1955, provinent de Mallorca, va arribar a Eivissa un comissari que llavò, amb es temps, va resultar ser s'home de sa directora des CEIP Eugenio López, s'escola on va treballar sa meua neta na Lina, a Palma. Però això són altres coses. Idò aquest comissari va venir a Eivissa a preparar s'arribada d'en Franco des dia 9 d'octubre de 1955, que va venir a inaugurar ses Protegides i a coronar la Mare de Déu de les Neus (en aquell temps es feien aquestes coses per dar bombo, i perquè no es ves sa pobresa des poble). I una cosa que va fer va ser cridar-mos a tots es que estàvem en llibertat vigilada i mos va dir que mos tancaria a sa presó unes setmanes abans de s'arribada del «Generalísimo» per mantenir sa ciutat neta de subversius, si una família des règim no es feia càrrec de naltros o no mos exiliàvem en es camp.

Per influències des meu estimat gendre en Vicent, sa família de can Guasc de Santa Eulària, a on ell havia treballat de jove i a on se l'estimaven molt, va donar cap per jo i me'n vaig anar una temporada a Sant Miquel, a una finca seua, i així me vaig lliurar de tornar a sa presó. Pensau que en Miquel Guasch va ser secretari de Santa Eulària després de sa guerra.

El 1958 treballava a s'Institut de Santa Maria (fotografia 16), que no

s'inauguraria fins al 1962. Record ses visites de sa meua filla n'Antònia, embarassada de sa meua primera neta, na Lina (fotografia 17). El 1959 va néixer es meu net en Toni a sa Penya, a on anàvem de tant en tant de visita i a on vaig conèixer na Nieves, que amb es temps seria sa meua nora, i sa seua família, per ser vesins de n'Antònia (fotografies 18 i 19).

I després sa meua filla se'n va anar a viure a ca na Lluca, a Santa Gertrudis. I naltros seguíem a can Cardonet. Vengueren a viure amb

Fotografia 15.
Treballant a sa Penya, Vila. Arxiu familiar.

naltros en Vicent, es meu cunyat, i na Rita, sa seua esposa (fotografia 20).

El 1960 me vaig jubilar. El 1963 va néixer sa meua altra neta, na Margalida, i el 1965, juntament amb na Margalida i es meu fill en Vicent, vaig passar a viure a casa de n'Antònia (jo ja estava fotut i na Margalida no tenia prou forces), a sa Via Púnica, número 4, en es quint pis, que va comprar en Vicent, es meu gendre, quan va vendre ses cases des carrer Alt de sa Penya.

Amb ells hi vaig estar poc perquè prompte un càncer de pròstata me va afectar molt fort i vaig partir amb na Margalida i es meu gendre cap a Palma de Mallorca. Anàrem a ca sa meua germana na Margalida i me vaig morir sa tarda abans de ser operat l'any 1965. En Vicent va llogar un ninxo d'un capellà de Mallorca i m'enterraren en es cementeri municipal de Palma, on vaig estar fins al 1972, que en Vicent va tornar a buscar-me i des de llavò estic, juntament amb sa meua dona, na Margalida de ses Casetes, en es cementeri de Sant Jordi, on es meus fills varen comprar un ninxo per a quan faltàs sa mare.

Des d'allí on me trob vull agrair as meu net en Toni que hagi organitzat aquest petit homenatge a sa meua figura, així com a tots es que heu tengut a bé acompanyar-lo, i as

Fotografia 17. Arxiu familiar.

Fotografia 16.
L'institut Santa Maria d'Eivissa, que substituï el que ocupava l'espai del Convent, avui de l'Ajuntament d'Eivissa.
Arxiu familiar.

que no heu pogut participar-hi per ser fora de s'illa per raons de feina o d'estudis. I as que no han vengut perquè no han volgut els dic que sa vida és molt curta i no val la pena estar nic ni enfadat.

Per tant vull donar les gràcies a sa meua filla n'Antònia, as meu fill en Vicent i a na Nieves, sa meua nora. As meus nets, fills de n'Antònia i en Vicent, na Lina i es seu espòs en Pepe, en Toni i sa seua esposa na Peligros i na Margalida i es seu espòs en José; a ses meues netes, filles d'en Vicent i na Nieves, que no he pogut conèixer; a na Yolanda i sa seua parella, n'Eugenio, i a n'Eva, així com as meus rebesnets na Virginia i en Joan, fills de sa meua neta na Lina i en Pepe; a na Laia i na Neus i sa seua parella en Raül, filles des meu net en Toni i na Peligros, a en Xico, fill de sa meua neta na Margalida i en José; i a en Joel i a en Manel, fills de sa meua neta n'Eva i en Miki; i as meu rebesnetó en Gonzalo, fill de sa meua rebesneta na Virginia i en Jacinto.

As meu nebot en Toni de ca na Lluca i as seu fill en Toni i na Lina, sa seua nora; i a na Lina de can Iaiet, filla des meu nebot en Joan de ca n'Aubarca, i as seu espòs en Tomàs, així com as seus fills en Joan i en Damià. També vull aprofitar per agrair sa presència a ses famílies Carrasco Saura i Cirer Pallarès, i a n'Odi i en David, que ara viuen a casa, i a na Juanita que ens ha vengut a ajudar. I com no, a tu, Vicent des Guardabosc, que sense ses teues correccions mai s'hauria pogut llegir aquest petit assaig

sobre sa meua vida. I vull solidaritzar-me amb sa meua filla i amb tots es que hàgiu sofert injustícies, maltractaments i omissions. Per part de sa família, es vesins, es companys d'escola i es mestres. Obligats per sa por i sa incultura, o de ses institucions que feren unes perverses lleis que només volien posar fi a aquella utopia d'aconseguir donar es poder as poble i exterminar-mos a naltros i a ses nostres famílies per haver-ho intentat.

Però no ho varen aconseguir. I avui gaudim d'una democràcia fruit de sa nostra lluita però que almanco a Eivissa s'ha oblidat de nosaltres i de sa nostra lluita. Confii que el que no va aconseguir es règim d'en Franco no passi ara per mor del desconeixement i la incultura.

Antoni Cardonet

Bibliografia

ALUMNES DE L'INSTITUT SANTA MARIA D'EIVISSA (1985). *La Guerra Civil a Eivissa i Formentera*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
ARXIU personal del coronel don José Antonio Fernández Oliver.
BERTAZIOLI RIQUEL, Fernando (1996). *Memorias de la guerra y del exilio*.
COLOMAR, Santiago – CONVALIA, Carmelo (2007). *Aigua clara*. Documental sobre el camp de concentració de Formentera.
Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera. Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
FÒRUM PER LA MEMÒRIA (2010). *Feim memòria. La Segona Repú-*

A l'esquerra
fotografies 18 i 19,
amb l'àmplia família extensa
d'en Toni Cardonet.
A dalt, la fotografia 20,
a can Cardonet.

blica, la Guerra Civil i el franquisme a Eivissa i Formentera. Eivissa.

GALLANA VEIRET, Pere (2014). *Formentera, la vida en el passat*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

LLOBET ROMÁN, Mariano (2007). *Guerra Civil en Ibiza y Formentera*. Eivissa.

MARÍ MARÍ, Juan Botja (1997). *Mis memorias*. Eivissa: Conselleria de Governació del Govern de les Illes Balears.

PARRÓN GUASCH, Artur (2000). *La Guerra Civil a Eivissa i Formentera (1936-1939)*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

PARRÓN GUASCH, Artur (2007). «Es Campament, un centre de reclusió a la Formentera de postguerra». *Serra d'Or*. [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 566, febrer del 2007.

PAUL, Elliot (2005). *Vida y muerte de un pueblo español*. Madrid: Gadir.

ROMERO, José Miguel L. (1996). *Els morts. Les víctimes de la Guerra Civil a Eivissa i Formentera 1936-1945*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.

TUR COSTA, Rafel (2011). *Un al·lot eivissenc a la guerra civil*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa (S'Espardell; 3).

VIDAL TORRES, María José – ROMERO, José Miguel L. (2001). 437-37, *la Causa General de les Pitiüses*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.

VIÑARÁS Y DOMINGO, Antonio José *Eivissa y Formentera, 1931-1936: sociedad, economía, elecciones y poder político*. Antonio José Viñarás y Domingo. Disponible en línia a: http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/tesisUIB/archives/Vinaras_dir/Vinaras_Domingo_AntonioJose.pdf. www.ixent.org/19360718.htm. Recollida de dades de Mallorca del 1936 al 1957.

ANTONI TUR CARDONA ■